

گیاه پزشکی در ایران باستان

سیده مریم باقری

مقدمه

تحولات وسیع و پیشرفت‌های قابل ملاحظه‌ای که در قرون اخیر صورت گرفته باعث شده انسان گاه خود را بی‌نیاز از دانش‌های گذشته بداند در حالی که دانش امروز ریشه در دانش دیروز دارد.

علم پزشکی در میان دیگر دانش‌ها یکی از کهن‌ترین آن‌هاست زیرا آدمی همیشه سعی در حفظ جان با ارزش خویش دارد و از آنجا که وی همواره با خطر بیماری و مرگ مواجه بوده این علم برای او از اهمیت ویژه‌ای برخوردار شده است.

آغاز علم پزشکی با امور ماوراء طبیعی، با ساحران قبائل، با جادوگران و جادوپزشکان ارتباط نزدیک دارد. از نظر گذشتگان، در بسیاری از جوامع، بیماری، نتیجه آزار روح خبیث بود که در تن آدمی جایگزین می‌شد و بیرون رفتن آن، تنها به وسیله دعا و خواندن اوراد و گاه با حرکات عجیب و غریب امکان داشت. در نتیجه نخستین پزشکان را می‌توان جادوگرانی دانست که به تسخیر ارواح و نیروهای آسمانی شهره بودند.

طبق اندیشه و نگرش ایرانیان باستان، که در کتاب **اوستا** و سایر متون دینی آن‌ها منعکس شده، درد و بیماری پدیده‌ای اهریمنی و عامل بیماری غلبه اهریمن و نیروهای اهریمنی در وجود انسان بود، در مقابل تلاش انسان برای غلبه بر بیماری‌ها و همچنین تسلط بر این نیروهای اهریمنی منجر به پیدایش علم پزشکی گردید که امری اهورایی و مورد پسند خدای بزرگ بود.

ایرانیان در تاریخ پزشکی جهان باستان نقش در خور و بسزایی داشته‌اند. آن‌ها پزشکان را بر اساس تخصص‌های آنان در رشته‌هایی چون گیاه پزشکی، کارد پزشکی و مانتره درمانی تقسیم می‌کردند و به تنظیم و سامان‌دهی قوانین و شرایط و ضوابطی برای دست زدن به کار درمان پرداخته و این حرفه را قانون‌مند نمودند.

کلیدواژه‌ها: گیاه پزشکی، ایران باستان، علم پزشکی

گیاه در ایران باستان

بر طبق باور ایرانیان باستان و همچنین بر پایه آموزه‌های دینی آنان، گیاه دارای ارزش و جایگاه ویژه‌ای بود، به طوری که در بیشتر نقش برجسته‌های تخت جمشید گیاهان بسیاری دیده می‌شود. مثلاً یکی از نقوش پرتکرار در تخت جمشید نقش گل نیلوفر یا لوتوس است.

گل نیلوفر که در دستان پادشاهان و سربازان حجاری شده در تزئینات تخت جمشید دیده می‌شود نماد صلح و شادی بوده است. به علاوه، از آنجا که این گل با آب در ارتباط است نماد آن‌هایتا ایزد بانوی آب‌های روان نیز هست (شیخ فرشی، ۱۳۸۲: ۲۳).

آب‌وهوا و تنوع گیاهی ایران

موقعیت جغرافیایی خاص ایران و تنوع آب و هوایی آن، این کشور را در جهان منحصر به فرد ساخته است، این تنوع باعث گردیده که ایران به ۵ نوع آب‌وهوای: ۱. مدیترانه‌ای، ۲. بیابانی، نیمه‌بیابانی، ۳. گرم و مرطوب، ۴. گرم و خشک و ۵. کوهستانی، تقسیم گردد. به خاطر این تنوع آب‌وهوایی، بیش از ۷۵۰۰ نوع گیاه در ایران رشد می‌کند که در حدود ۱۸۰۰ نوع آن خاصیت دارویی دارند. در بین انواع این گیاهان دارویی برخی از آن‌ها در هیچ بخش دیگری از جهان یافت نمی‌شوند. منشأ مهم تنوع گیاهی غنی در ایران، اولاً تنوع وضعیت آب و هوایی این سرزمین و ثانیاً وجود جاده‌های مهم تجاری از جمله جاده‌های هند و چین بوده (adhami, 2007:3) که از ایران می‌گذشته‌اند.

یادکرد گیاهان مقدس در متون کهن

در کتاب **بندehش** در خصوص آفرینش گیاه این گونه آمده است: اهورامزدا، امشاسپند «امرداد» را نگهبان و سرور گیاهان ساخت. اهریمن اما کرم آفرید و گمارد تا گیاه را نابود سازد و تزییر دیو را آفرید تا گیاهان و دام‌ها را آلوده کند، اما پس از حمله اهریمن به گیاه نخستین (منشأ همه گیاهان) و خشکانیدن آن امرداد و تیشتر ایزد (ایزد باران) به یاری یکدیگر، گیاه نخستین را از نو سرسبزی و حیات بخشیدند (بهار، ۱۳۷۵: ۴۷، ۴۸، ۱۱۲ و ۱۱۳؛ بندهش هندی، ۱۳۶۸: ۸۵).

در واقع در زمان پیدایش نخستین انسان بر کره

خاکی، یعنی کیومرث، که به دست اهورامزدا صورت پذیرفت، لزوم ایجاد یا کشف دارو و درمان برای حفظ این موجود و دیگر موجودات از بیماری‌ها که توسط موجود خبیث (اهریمن) زاییده و موجب مرگ می‌گردید، واجب و حتمی تلقی شد، لذا اهورامزدا برای حراست از آفریده‌های خود گیاهان دارویی را نیز خلق نمود. بدین گونه که «چون اهریمن هجوم خود را بر آفریده‌های اهورایی آغاز کرد بر گیاه آمد و گیاه بخشید؛ و هنگامی که آن گیاه (نخستین) بخشکید امرداد آن گیاه را که نشان گیتی است، بر گرفت و او را خرد کرد و بکوفت و با آب باران بیامیخت. (بندهش، ۱۳۶۹: ۶۵).

بنابراین اهورامزدا نه تنها گیاهان دارویی را برای تندرستی بشر آفریده، بلکه برای آن‌ها پاسدارانی نیز گماشته است تا از گزند اهریمن و نیروهای اهریمنی در امان بمانند، هر چند ایزدان و نیروهای ماوراءالطبیعی به کلی در این خویش کاری (درستکاری) موفق نبودند. این عدم کامیابی بیش از همه با آفریده‌هایی چون گیاهان دارویی در ارتباط بود که به منظور تندرستی آدمی و دور ماندن وی از شر بیماری‌ها و رنجوری بدن خلق شده بودند. زیرا در باور ایرانی و فرهنگ ایرانیان باستان برای همه چیز منشائی ماوراءالطبیعی از سوی نیروهای خیر یا شر وجود دارد. اهریمن به هر چیز در آمیخت اما به گیاه بیشتر در آمیخت، نتیجه این آمیزش که در تازش نخست اهریمنی صورت گرفت این بود که گیاه دارای پوست و خار شد، در حالی که پیش از آمدن آن اهریمن خار و پوست بر گیاه نبود. همچنین فرهنگ ایرانی برای برخی گیاهان زیانمند و مضر سلامتی نیز منشأ ماورایی ساخت زیرا گیاهان در اصل آفریده اهورامزدا و به منظور رهانیدن انسان از درد و رنج بودند، اما با مداخله نیروهای پتیاره برخی گیاهان بیشتر آمیخته شدند، مانند بیش بلادُر که زهر دارد و مردم و گوسفندی که از آن‌ها می‌خورد می‌میرد. (همان: ۸۶)

در واقع برخی امشاسپندان و ایزدان، شفابخشانی هستند که به آدمی برای از بین بردن بیماری‌ها یاری می‌رسانند. آن‌ها موکل برخی گیاهان دارویی نیز هستند که در علاج بیماری‌ها و پاک نمودن محیط زیست آدمی از ناپاکی‌ها بسیار مؤثرند. در این باره در بندهش می‌خوانیم: «هر گلی از آن امشاسپندی

درختچه هوم

درمان با گیاهان شامل تکنیک خاصی بود که خود از سه روش: خوراکی، شست و شوی بدن و بخور دادن تشکیل می شد

است: مورد و یاسمن هر مزد را خویش است و یاسمن سپید بهمن راه و مرزنگوش اردیبهشت راه، شاه اسپرغم (ریحان) شهریور راه، پلنگ مشک (بید مشک) سپندارمذ راه و سوسن خرداد راه، چمپک (زنبق) امرداد راه، با درنگ دیبه آذر راه، و نیلوفر آبان راه، و مرو سپید خود [شید] راه، نرگس ماه راه، بنفشه تیر راه، گل همیشه بشکفته مهر راه، خیری سرخ سروش راه، نسترن روشن راه، بستان افروز فروردین راه، سنبل بهرام راه، گل یکصد برگ دین راه، همیشه بهار ارد راه، هوم سپید آسمان راه هوم ایزد راست راه» (همان: ۸۸).

بر اساس آنچه آمد می توان نتیجه گرفت که گل ها و گیاهان معطر در حقیقت نماد زمینی آسمانیان، و متعلق به اهورامزدا هستند. در واقع اهورامزدا علاوه بر اینکه «همه را پزشک» است و در کنار دیگر ایزدان درمان بخش به انسان در زدودن بیماری یاری می رساند، با آفریدن گیاهان دارویی نیز در صدد تأمین تندرستی آدمی است. در واقع این گیاهان هدیه اهورامزداست به انسان های اهورایی (همچون ثریتا) که خویشکاری خود (درستکاری) را به درستی انجام داده و در راستای درستکاری می کوشد. باری، اهورامزدا در برابر دیوان بیماری زا، گیاهان و ایزدان درمان بخش را پدید آورد. وی در این باره می گوید: گیاهان درمان بخش را پدید آوردم بسیارها، بسیار بسیار، هزاران، بسیار بسیار ده هزاران پیرامون درخت یگانه (گنکرکه) (هوم سفید) که آن گیاهان درمان بخش، همه را گرامی می داریم و نماز می گزاریم. (Anklesaria, 1949:392)

بنابراین از این پس این وظیفه آدمی است که با کشف گیاهان آفریده اهورامزدا، به چاره جویی در غلبه بر بیماری ها بپردازد زیرا طبق آموزه های دینی گیاهان دارویی از آسمان آمده اند و به هنگام فرود از آسمان گفته اند هر یک از مردمان که بر مادمست زند هرگز از هیچ زخمی نبرد (دوست خواه، ۱۳۷۱: ۸۷۷).

با این تغییر و سیر تحولی که در اندیشه ایرانیان صورت گرفت و بر اساس آموزه های دینی، ایرانیان به تکاپو پرداخته و این گونه به تدریج با کشف برخی داروهای گیاهی که توسط اهورامزدا خلق شده اند، اندکی از جنبه آسمانی درمانی کاسته شده و تا حدودی زمینی گشت. اما باز این اهورامزدا، نخستین پزشک خردمند و پرهیزگار، که صدها و هزارها و ده هزارها گیاه دارویی را فرو فرستاد و دیگر ایزدان بودند که انسان را در این خویشکاری حمایت

می کردند، تا بدان حد که حتی نخستین کسی که به ثریتا کاردی زرنشان داد، نگهبان فلزات شهریور امشاسپند بود. (Ibid)

در این دوره اساس درمان بیماری ها در گیاهان و به ویژه در درخت مقدس کوگرن نهفته بود. این درخت مقدس را شهریار گیاهان دارویی خوانده اند (دوست خواه، ۱۳۷۱: ۸۷۷).

درخت کوگرن (هوم سپید)

درباره گیاهان دارویی، که اساس مهمی در تندرستی انسان و بهداشت و پالودگی محیط زیست است، اندیشه ایرانیان باستان بدین گونه بود که با ۵۵ سرده دانه، ۱۲ سرده گیاه دارویی، از گاو یکتا آفریده پدید آمده است. از آن گیاهان اصلی، ده هزار گیاه و سپس ۱۳۰ هزار سرده در سرده گیاه بر زمین رسته است. از این همه تخم، درخت بس تخمه در دریای فراخ کرد رسته است که این همه گیاهان را تخم بدو است با آن تخم ها که از گاو یکتا پدید آمد هر سال سیمرغ آن درخت را ببفشانند، آن تخم های (فروریخته) در آب آمیزد، تیشتر (آن ها) را با آب بارانی ستاند، به کشورها باراند. نزدیک بدان درخت هوم سپید درمان بخش پاکیزه در کنار چشمه اردوسیور رسته است. هر که از آن خورد بی مرگ شود و آن را کوگرن درخت خوانند (بندش، ۱۳۶۹: ۸۷ و بندش هندی، ۱۳۶۸: ۱۱۰ و ۱۱۱). اهریمن به دشمنی با او، در آن ژرف آب وزغی آفریده است که آن هوم را از میان برد. اما اهورامزدا برای بازداشتن آن وزغ دو ماهی گر (نهنگ) را آفرید که پیرامون هوم سفید همواره می گردند. یکی از آن ماهیان را همیشه سر به سوی آن وزغ است. این ماهیان مینو خورش اند که ایشان را خورش نباید تا فرشگرد به نبرد ایستند (بندش، ۱۳۶۹: ۱۵۰ و ۱۵۱).

هوم

هوم نیز در دنیای مینوی ایزد و در دنیای مادی، سرور گیاهان است. در هوم یشت، از هوم به عنوان درمانگر و دور دارنده مرگ یاد شده است. در بندهای ۱۶ و ۱۷ از بسنه ۹ از نوعی هوم خاکی نام برده شده است که در کوهستان ها می روید. زمانی که این هوم برای قربانی تهیه می شود، سلطان گیاهان دارویی است که از آن عقل و قدرت و پیروزی سلامت و شفا را می طلبیدند (پوراوود، ۱۳۴۷: ۵۷۶).

گیاه‌شناسان هوم را از تیرهٔ ژنه تاسه دانسته و آن را با نام‌های افدرا و ولگاریس^۱، اریکا اکیستفورمیس^۲ و رزین دومر^۳ می‌نامند. عصارهٔ این گیاه به رنگ قهوه و فواصل بین گره‌های آن نسبتاً دارای طعم گس مانند و با خواص افدرین است (خدابخشی، ۱۳۷۶: ۷۰). زردشتیان عصارهٔ گیاه هوم را پراهوم می‌نامیدند و برای گرفتن آن تشریفاتی قائل بودند که یک گروه ۷ نفره به این کار اقدام می‌کردند، بدین ترتیب: اولی زوت بود که اوستا می‌خواند، دومی هوم را می‌کوبید که هاوان نام داشت. سومی آترهوخش بود که مراقب آتش بود. چهارمی آب می‌آورد و آبرت نام داشت. پنجمی پراهوم را از صافی می‌گذرانید به نام آسنه تار، نفر ششم پراهوم را با شیر مخلوط می‌نمود به نام رُت ویشکرا و در نهایت نفر هفتم مراقب اعمال

دیگران بود که سروشاورز نام داشت. همهٔ آن‌ها با ماسک ویژه‌ای به نام پنم که به صورت بسته بودند وظیفهٔ خود را انجام می‌دادند (همان، ۶۸). ایرانیان باستان به خواص درمانی این گیاه واقف بودند به طوری که در یسنه ۱۰ بند ۲ آمده: «منم هوم اَسَوَن دور دارندهٔ مرگ ای اسپیتمان! به جست‌وجوی من برای و از من نوشابه بگیر. من را بستای؛ آن چنان که واپسین سوشیانت‌ها (دوست‌خواه، ۱۳۷۱: ۱۳۶). مرا خواهند ستود.

روئیدن گیاهان دارویی نخستین

در رابطه با چگونگی پدید آمدن گیاهان دارویی و پاسداران آن در متون کهن، دست نیروهای ماوراءالطبیعی دخیل است، اما دربارهٔ خاصیت این

جدول شماره ۱: برگرفته از کتاب پزشکی در ایران باستان از سهراب خدابخشی

فرشنگان سی‌گانه	نام باستانی	نام کنونی	نام پزشکی	گوهر درمانی	درمان بخشی
اورمزد	مورته	مورد میرت-مورت	myrthaus	niaoluie	رفع التهاب مجاری تنفسی
بهمن	سَمَنی اسپت	بهمن بیخ-سمن سفید	behenus	behen	رفع دل‌پیچه
اردیبهشت	مؤنژمور	مردمنج-مرزبخوش	m.pipera	maron	رفع زکام و گوش درد
شهریور	سپرغم	شاه اسپرم (غم) ریحان-شاهی	oscimum	basile	دم کرده به عنوان معرق
سپندارمزد	ویت گیا	گل بیزک-گل بیدمشک-پونه	anelica	phelandrena	بادشکن و اشتها آور
خرداد	سپیت جم بک	سوسن	lilyus	Aromatic oil	مسکن برای درد اندام
امرداد	م بک	چمبک (زنبق)-گل پنجه	iris	Aromatic oil	رفع التهاب و احتقان
دی بآذر	رورک	بلسان سفید	copahu	caryophyllen	مدر
آذر	اثرگونون	گل آذگون-گل همیشه‌بهار	roselet	abretine	افشره درمان غش خیسانده درمان خارش و آگزما
آبان	سور	سدر-غان-غار	Lavandre	Linalool	خیسانده درمان شوره سر و دم کرده ضد نفخ
خور (خیر)	مورسپیت	مرو (مور) سفید نارون	tortlle	tortelline	نرم کننده پوست و ملین
ماه‌انگه ماه	روگس	روگس-گل لک-لاریسوس	roterlack	genoleu	ضد عفونی و ضد درد در پوسیدگی دندان
تیرتشتَر	ونپشک	بنفشه	viola	Adprantain	رافع برونشیت-ملین و معرق
گوش	گوسه	گاس روزان-سیر	Datura	Daturine	ضد فشار خون-ضد انگل-ضد روماتیسم
دی‌بمهر	کوکاک	خرما-نخل	PALM	GLUCOSE	رافع دردهای شکم
مهر=میترا	میتروگیا	مهر گیاه=لقاح=بیروج	mandragore	Beldone	ضد اسپاسم و آرام‌بخش
سروش	ک فک	تاج‌ریزی	Solanace	Atropine	محرك عروق-موری استعمال در چشم

گل‌ها و گیاهان
معطر در حقیقت
نمادزمینی
آسمانیان،
و متعلق به
اهورامزدا
هستند. در
واقع اهورامزدا
علاوه بر اینکه
«همه را پزشک»
است و در کنار
دیگر ایزدان
درمان‌بخش به
انسان در زدودن
بیماری یاری
می‌رساند، با
آفریدن گیاهان
دارویی نیز در
صدد تأمین
تندرستی آدمی
است

در بین انواع
پزشکانی
که در ایران
باستان
از مهارت
درمانگری
برخوردار
بوده و بنا بر
ابزار کار و
شیوه درمانی
خویش از
دیگر پزشکان
تمایز بودند،
گیاه پزشکان
قرار داشتند

فرشتگان سی گانه	نام باستانی	نام کنونی	نام پزشکی	گوهر درمانی	درمان بخشی
رشن	نسترون	نسترن=نسرین	Narsivus	nextract	رافع غش و هیستری
فروردین	انوش	گل جاویدان-همیشه بهار-بارهنگ	Plantago	Plantine	رافع هیپاتیت-دردهای صفاوی
ورهرام (بهرام)	سو سنبر	سوسنبر-سیه سنبل	Sisymbrium	Menthol	ضد عفونی مجاری تنفسی فوقانی
رام	زئیری خیری	خیری زرد	Tuneryfolia	Foline	رافع نارسای و ایسکمی قلبی
وایو (باد)	واترگ	بادرنجبویه-اِپهوم	Dracocephalu Mellise	Citral	ضد نفخ شکم و رافع رطوبت
دی بدین	شمیرید	شنبليله	Fenugrec	Fenugene	اشتهاآور و ضد تهوع
دین	رودوگون	گل سوری گل سرخ آتشی	Rose qu	Rose extract	رافع هیستری سنگوب و ضعف
آرت = آرد	ارتشیران	گل آفتابگردان	Busserol	Busser oil	کمک در زیادی کلسترول و تصلب شرائین
اشتاد	گشوکرن	کوکناز - هوم سفید	Opiace	Opum morphine	مُدر مسکن و آرام بخش
آسمان	بیش هوی	گل لاله-شاهدانه- بلسان سرخ	Cannabine Copahu xan	Canabine xanthine	مدر در خیر و نفروز و ضد احتیاس ادرار
زلمیاد	هومه	هوم=هومه هومالمجوس	Ephedra	Ephedrine	محرک نبض و بالا برنده فشار خون و متسع برونشها در آسم
مانتره سپید	آویشن	آوشن-آیشن-آویشن	Thyme	Thymol	ضد درد سوءهاضمه-ضد رطوبت و ضد الکل
انیران=انارم	ثثیت	شته - سیر	Garlicail	Allyle	ضد عفونی ریه - ضد انگل (آسکاریس)-ضد رطوبت روماتیسم

بسیار مؤثر است. و از شش این حیوان، سپندان پدید آمد که بیماری ششی گوسپندان را درمان کند. از جگر بندگاو (مجموع دل و جگر را جگر بند گویند) آویشن پدید آمد که گیاه دارویی پر کاربردی در بین زردشتیان است و آن را بهمن برای باز ایستادن آن گند آکومن آفرید (بهار، ۱۳۷۵: ۱۲۴ و ۱۲۵).

گیاه پزشکان

در بین انواع پزشکانی که در ایران باستان از مهارت برخوردار بوده و بنا بر ابزار کار و شیوه درمانی خویش از دیگر پزشکان متمایز بودند، گیاه پزشکان قرار داشتند.

چنان که ذکر گردید در فرگرد وندیداد، این نوع از پزشکان با عنوان «اورور پزشک» و کسانی که با به کار بردن داروهای طبی و ریشه گیاهان و نباتات بیماران را علاج می‌کنند، نام برده شده‌اند (دوست خواه، ۱۳۷۱: ۱۳۷).

درباره ترکیب عنوان این نوع پزشک نیز آمده که

گیاهان، اساس علمی و واقعی آن‌ها را که در اساطیر و افسانه‌ها فرو رفته‌اند می‌توان بررسی کرد. به عبارت دیگر، هر چند باور ایرانیان این بود که انواع و اقسام گیاهان دارویی از اعضای پیکر گاو نخستین بیرون آمده‌اند و این باور یک اندیشه خرافی است اما با مطالعه و استفاده داروهای نام برده می‌توان نتیجه گرفت که در مورد خاصیت طبی این گیاهان سخنی گزاف به میان نیامده است. با هجوم اهریمن به گاو یکتا آفریده، گاو در گذشته، و از آن روی که این گاو سرشت گیاهی دارد. ۵۷ نوع دانه و ۱۲ نوع گیاه دارویی از اندام وی برستند. در این راستا در حالی که ایرانیان می‌دانستند ماش، برای تنگی نفس مفید است آن را پدید آمده از بینی گاو دانستند که «بنو» خوانده می‌شود و همچنین دانه کنجد و گرگر را روییده از مغز گاو، و میشو را روییده از شاخ گاو می‌دانستند. کنجد نیز خود مغزی است فزاینده مغز. سپس از خون گاو (می) پدید آمد که (می) خود خون است که از داروهای گیاهی به درست چهری خون، یاورتر است و برای پاکی و صافی خون

در کتاب بندهش در خصوص آفرینش گیاه این گونه آمده است: اهورامزدا، امشاسپند «امرداد» را نگهبان و سرور گیاهان ساخت. اهریمن اما کرم آفرید و گمارد تا گیاه را نابود سازد و تزییر دیو را آفرید تا گیاهان و دام‌ها را آلوده کند، اما پس از حمله اهریمن به گیاه نخستین (منشأ همه گیاهان) و خشکانیدن آن امرداد و تیشتر ایزد (ایزد باران) به یاری یکدیگر، گیاه نخستین را از نو سرسبزی و حیات بخشیدند

گیاه‌شناسی و دارو درمانی در جندی شاپور

گیاه‌درمانی، و گیاهان، و مواد دارویی و غذایی در دوره ساسانیان به ویژه در جندی شاپور که طب در آن دوره درخشان‌تر از دوران قبل بود و به وفور و به درستی مورد استفاده واقع می‌گشت و ایرانیان گذشته از علم پزشکی، در داروسازی نیز دخالت بسیار داشتند (ممتحن، ۱۳۵۰: ۴۲ و ۴۳).

در واقع برخی از فرمانروایان ساسانی در پیشبرد علم پزشکی و داروسازی، که لازمه آن ایجاد داروخانه‌ها و حمایت از داروسازان و داروشناسان بود، اقدامات مفید برجسته‌ای انجام دادند. در این راستا شاپور دوم (۳۷۹-۳۰۹ م) پس از فتوحاتش در بین‌النهرین امتیازات فراوانی به آرامیان داد. این امتیازات باعث کوچ عده زیادی از سربانیان به خوزستان شد و در بین آن‌ها علاوه بر دانشمند و پزشک، داروسازان نیز بودند و در دانشگاه جندی شاپور مشغول شدند (محمدی ملایری، ۱۳۸۵: ۲۳۳).

بیدمشک

جز نخست اورور در اورور بئشز به معنی گیاه رستنی و جز دوم به معنی دارو درمان و پزشک است. به این گیاه درمان، **پزشک علفی** گویند. وی فردی است که با گیاهان دارویی درمان می‌کند (دوست‌خواه، ۱۳۷۱: ۲۸۸). پزشکان گیاهی در هند به نام آیودودیک معروف می‌باشند (شهزادی، بی تا: ۵۷۱). بر اساس متون ایرانی، گیاه درمانان آریایی از صدها گیاه و نبات و رستنی‌های درمان‌بخش آگاه بودند و آنان را مقدس می‌شمردند. مقدس‌ترین آن‌ها ۳۰ نوع بود که نمادی از روزهای سی‌گانه یک ماه است. اسامی این گیاهان به همراه خواص درمانگری آن‌ها در جدول آمده است (خدابخشی، ۱۳۷۶: ۳۰).

فراگیران علم پزشکی در مراکز آموزشی همدان، ری و تخت‌جمشید به یادگیری علم طب مشغول بودند. آن‌ها پس از فارغ‌التحصیلی به سه گروه تقسیم می‌شدند؛ گروهی شفا دهندگان با کلام مقدس، گروهی شفا دهندگان با گیاه و گروهی با چاقو بودند. شفا دهندگان با گیاه (اتراوان) نامیده می‌شدند (الگو، ۱۳۶۹: ۳۳ و ۳۴).

پارسیان در زندگی روزانه خود از گیاهان بسیاری استفاده می‌کردند. همچنان که بیان شد شفا دهندگان با گیاه، خود چند دسته بودند. عده‌ای صرفاً جن‌گیر بودند. عده‌ای بیماری‌های جسمی را درمان می‌کردند که شامل دو گروه درست‌پد و تن‌بشزک‌ها بودند. درست‌پدها به از بین بردن عامل بیماری‌ها می‌پرداختند و تن‌بشزک‌ها بیمارانی مبتلا را درمان می‌کردند (برایان، ۱۳۷۷: ۵۶۲ و ۵۶۳).

درمان با گیاهان شامل تکنیک خاصی بود که خود از سه روش تشکیل می‌شد:

۱. روش خوراکی: در این روش بیشتر از افشردگی گیاه استفاده می‌شد، مانند افشردگی گیاهان کوگرن و هوم و گاهی هم به صورت جوشانده؛ همانند جوشانده گیاهان بنفشه و شاه اسپرغم که بارها نام آن‌ها در اوستا برده شده است.

۲. روش شست‌وشوی بدن: این شست‌وشو با عصاره و آمیخته گیاهان بسیار رایج بود و از این رو برای آن خواص بهی بخشی قائل بودند.

۳. روش بخور دادن: در این روش گیاهان و صمغ‌های مختلف را بر آتش می‌نهادند و بخور می‌دادند. این روش پس از شست‌وشوی برش‌نوم انجام می‌شد (خدابخشی، ۱۳۷۶: ۶۴).

پی‌نوشت‌ها

۱. ثریتا (نخستین پزشک)

- Ephedra vulgaris
- Erica equisteformis
- Raisin demer

منابع

- Adhami, H.R., Mesgarpour, B., Farsam. Herbal Medicine in Iran", Herbalgram.
- Anklesaria, M.A. "Pahlavai vendidad", ed by dinshahd. kapadia, Bombay: rustamy, 1949.
- الگو، سربل؛ تاریخ پزشکی ایران و سرزمین‌های خلافت شرقی، ترجمه باهر فرقانی، تهران: انتشارات امیرکبیر، ۱۳۷۱.
- بریان، پی‌یر؛ تاریخ امپراتوری هخامنشیان (از کوروش تا اسکندر)، ترجمه مهدی سمسار، تهران: انتشارات علمی، ۱۳۷۷.
- بندش هندی؛ نثری به زبان پارسی میانه، ترجمه و تحقیق رقیه بهزادی، تهران: مؤسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی، ۱۳۶۸.
- بندش؛ فرنیغ دادگی، به کوشش مهرداد بهار، تهران: انتشارات توس، ۱۳۶۹.
- بهار، مهرداد؛ پژوهشی در اساطیر ایران، تهران: انتشارات توس، ۱۳۷۵.
- پوردوود، ابراهیم؛ اوستا، تهران: ابن‌سینا، ۱۳۴۷.
- خدابخشی، سهراب؛ پزشکی در ایران باستان، فروهر، تهران: ۱۳۷۶.
- دوست‌خواه، جلیل؛ اوستا، تهران: انتشارات مروارید، ۱۳۷۱.
- شهزادی، رستم؛ تاریخ پزشکی در ایران باستان، مجموعه مقالات کنگره بین‌المللی تاریخ پزشکی در اسلام و ایران، [بی تا]. [بی جا]. [بی تا].
- شیخ فرشی، فرهاد؛ آناهیتا در باورهای ایران باستان، تهران: انتشارات حروفیه، ۱۳۸۲.
- محمدی ملایری، محمد؛ فرهنگ ایران پیش از اسلام در تمدن اسلامی و ادبیات عرب، تهران: توس، ۱۳۸۵.
- ممتحن، حسینعلی؛ سرگذشت جندی شاپور و سوابق آن، اهواز: دانشگاه جندی شاپور، ۱۳۴۸.